

Naturbegrazing in de praktijk: een kwestie van smaak?

Met het inzetten van herbivoren in Nederlandse natuurgebieden worden terreinbeheerders voor een aantal keuzes gesteld. Ten eerste de keuze voor de context waarin de herbivoren worden ingezet. **Draait het om natuurlijke ontwikkeling, of om het behoud of herstel van een cultuurlandschap?** De rol van grote grazers in de beide gevallen verschilt, en daarmee ook de omgang van de beheerder met de dieren. In natuurlijke landschappen zijn herbivoren zelfstandig onderdeel van het ecosysteem. In cultuurlandschappen zijn ze vervangers van vroegere landbouwhuisdieren. Uit deze eerste keuze komt de tweede keuze voort: **welke soort herbivoor en welk ras zet je in?** Ten derde is er een keuze over de omgang met de dieren. **Moeten ze volledig zelfredzaam zijn, of worden er voorzieningen aangeboden?**

foto's Hans van den Bos

STUDENTENARTIKEL

— WILRIEKE UITERWEERD, AFGESTUDEERD
MSC BOS- EN NATUURBEHEER WUR

Keuzes voor een herbivoor en de omgang met het dier lijkt logischerwijs voort te vloeien uit het landschapstype. Zo verwacht je bij zelfredzame natuur een op oorspronkelijke herbivoren lijkende en zelfredzame grazer. Het lijkt er echter op dat de meeste keuzes op basis van gevoel en persoonlijke voorkeur worden gemaakt. Verder is het belangrijk om de gevolgen van keuzes te kennen. Door structurele monitoring van flora en fauna kunnen de effecten van herbivoren nauwkeurig gevolgd worden, zodat begrazing

steeds beter tegemoet kan komen aan de doelstellingen van de beheerder. Door een gebrek aan documentatie en monitoring ontbreekt echter de terugkoppeling en blijven de effecten van begrazing onbekend.

Strategie

Natuurbeheer is er vaak op gericht populaties van bepaalde soorten planten of dieren in stand te houden. Doordat verschillende planten- en diersoorten verschillende eisen stellen of omstandigheden tolereren, is het onmogelijk om in één gebied voor

elke soort de meest gunstige omstandigheden te creëren of waarborgen. Wanneer grazers ingezet worden, zullen bepaalde soorten daar onder lijden, terwijl andere soorten van begrazing profiteren. De vraag is of plaatselijk afnemen of zelfs verdwijnen van soorten acceptabel is. Welke soorten horen van nature thuis in een natuurgebied en in welke dichtheden? Zo kunnen er bij maaibeheer op grasland veel orchideeën voorkomen. Wanneer maaibeheer vervangen wordt door begrazingsbeheer verandert het beeld. Er zullen waarschijnlijk minder bloeiende orchideeën zijn doordat grazers van de planten eten of ze vertrappen. Er zijn verschillende manieren waarop beheerders met het spanningsveld tussen systeembeheer en soortgericht beheer omgaan. Aan de ene kant zijn er beheerders die verdwijnen of verschijnen van soorten als gevolg van begrazing acceptabel vinden. De herbivoren horen in het ecosysteem en de gevolgen van herbivoren op andere soorten zijn ecosysteemeigen effecten. Men zegt: “Er bestaan geen negatieve effecten van begrazing, alleen worden niet alle effecten voor de volle honderd procent door het publiek gewaardeerd.”

Andere beheerders leggen de prioriteit bij bepaalde te behouden soorten. Begrazing is in die visie een maatregel die alleen gewenst is als de geselecteerde soorten er profijt van hebben. Wanneer grazers schade blijken te berokkenen aan te behouden soorten worden dieren uit het terrein verwijderd, worden delen uitgerasterd (bijvoorbeeld poelen of groeiplaatsen van klokjesgentiaan) of gaat men over op seizoensbegrazing om bijvoorbeeld broedvogels tijdens het broedseizoen te ontzien.

Grazerskeuze

Door fysiologische verschillen tussen herbivoren zijn de effecten van het inzetten van verschillende grazers op een natuurgebied anders. Alleen al doordat paarden tanden in zowel boven- als onderkaak hebben kunnen ze de vegetatie veel korter afgrazen dan runderen. Bovendien kunnen paarden overleven op voedsel van slechtere kwaliteit dan runderen. Herten spelen als browsers weer een andere rol. Het eetgedrag bepaalt dus voor een groot deel

het functioneren van een herbivoor. Toch blijken in de praktijk voedselkeuze van de grazer en het voedselaanbod in een natuurgebied niet de grootste rol te spelen bij de keuze voor een in te zetten herbivoor.

In gebieden waar gekozen is voor een (begeleid) natuurlijke ontwikkeling zetten beheerders het liefst grazers in die qua uitstraling aan oorspronkelijke soorten herinneren. Nederlandse natuurgebieden worden veel bezocht door recreanten. Daarom zijn herbivoren met een vriendelijk karakter gewenst. De Galloway, een zachtaardig rund zonder horens, is om die reden geliefd onder terreinbeheerders. Ook de Schotse Hooglander met zijn aai-bare uiterlijk is populair. Heckrunderen lijken sterk op het oerrund, maar hebben het imago onhandelbaar en gevaarlijk voor publiek te zijn. Hoewel veel beheerders dit betwijfelen, wordt het dier maar weinig ingezet in natuurbegrazing.

Daar waar grazers ingezet worden als beheersmaatregel in cultuurlandschappen blijkt vooral het gemak waarmee dieren

beschikbaar zijn van groot belang. Een samenwerking tussen terreinbeherende organisaties en een boer komt regelmatig voor. Naast het aanleveren van dieren heeft de boer in de meeste gevallen zelf de verantwoordelijkheid over de zorg voor de dieren. Maar de boer heeft soms ook een rol bij het bepalen van de invulling van het begrazingsbeheer. Beheerders zijn niet altijd op de hoogte van het aantal ingezette dieren of de manier waarop voor de dieren gezorgd wordt. Op een heidegebied op de Veluwe lopen wisselende aantallen ossen van een naburige boer. De terreinbeheerder heeft een maximum aantal dieren bepaald, maar verder is de boer vrij om er zoveel dieren te laten grazen als hij wil. De persoonlijke voorkeur van de beheerder speelt ook een grote rol. Op hetzelfde heidegebied op de Veluwe lopen op verzoek van de beheerder alleen blaarkoppen, ondanks dat de boer ook lakenvelders heeft. Onder de vorige paardenliefhebberende beheerder liepen er ook paarden van een particulier in het terrein. In veel natuurgebieden loopt stamboekvee waar de beheerder vol trots over vertellen kan. Er lopen

prachtige Drentse heideschappen in de duinen, maar de gewaardeerde lange starten zullen niet bijdragen aan het terugdringen van struweel. De beheerder houdt echter niet van paarden. Ondanks een positief effect van het browsen van paarden op het gewenste terugdringen van struweel, zul je deze dieren onder het huidige beheer dan ook niet tegenkomen.

Omgang

Zelfredzaamheid noemen veel beheerders als belangrijk criterium bij de keuze voor een herbivoor. Bij jaarrondbegrazing is de wens dat dieren zichzelf kunnen redden. Vaak worden toch voorzieningen als kunstmatige drinkplaatsen, likstenen en veterinaire zorg aangeboden. Een extreem voorbeeld hierin is een kwelder- en duingebied waar een nagenoeg natuurlijk ecosysteem nagestreefd wordt. Dit gebied wordt van april tot oktober begraasd met melkkoeien die tweemaal daags worden gemolken en gevoerd. Wanneer de verantwoording voor de zorg voor grazers niet bij de beheerder ligt, is deze niet altijd op de hoogte van hoe er met de dieren wordt

omgegaan. Ook niet wanneer de aan dieren aangeboden zorg, zoals het toedienen van wormbestrijdingsmiddelen, van grote invloed is op het landschap.

Terugkoppeling

Een evaluatie van het gevoerde begrazingsbeleid is in de onderzochte gebieden moeilijk door een gebrek aan documentatie. Bij aanvang van begrazing is in veel gevallen weinig over de uitgangssituatie van het gebied bekend. Tweederde van de onderzochte gebieden formuleerden geen doelstellingen die door begrazing behaald zouden moeten worden. Ook wanneer de herbivoren geïntroduceerd zijn wordt er weinig of eenzijdig gemonitord. Monitoring is veelal afhankelijk van externe partijen die op vrijwillige basis bepaalde soortgroepen flora of fauna tellen. Broedvogels en reptielen zijn bij deze partijen favoriet. Insecten en kleine zoogdieren worden daarentegen amper gemonitord. Sommige beheersorganisaties kennen een interne kwaliteitstoets waarin de ontwikkelingen van de natuur gevolgd worden. Deze manier van toetsing blijkt vaak vrijblijvend, en de toetsing is gebaseerd op weinig monitoringsgegevens. Ook worden wegens gebrek aan tijd of financiële middelen niet alle gebieden structureel gemonitord. Slechts één van de onderzochte gebieden kent een nauwkeurige registratie van de effecten van begrazing. Dit is een gebied waar een professioneel onderzoeksinstituut aan het werk is geweest. Bij een ander gebied staat in het beheersplan: "In dit plan is geen beschrijving van de specifieke natuurwaarden opgenomen. Informatie hierover en over de trends, bijvoorbeeld gekoppeld aan beheersingrepen, is te verkrijgen bij de beheerders. Uiteraard vormen deze gegevens, gekoppeld aan het al dan niet halen van de doelstellingen van de vorige plannen mede de basis van dit plan." Dit terwijl de meeste terreinbeheerders geen idee hebben van trends in de gebieden, juist door het gebrek aan goede documentatie en monitoring.

Conclusie

In de onderzochte Nederlandse natuurgebieden maken de beheerders niet optimaal gebruik van de kwaliteiten van verschil-

lende soorten herbivoren. Keuzes worden in de meeste gevallen niet gebaseerd op fysiologische kenmerken van dieren, maar op gevoel of gemak. Door onvolledige of geheel ontbrekende monitoring is het onmogelijk om het gevoerde grazersbeleid te evalueren. Het gekozen type herbivoor past nu niet altijd bij de te realiseren doelstelling. Zo worden in een aantal onderzochte gebieden bij het terugdringen van struweel typische grazers als het rund ingezet, in plaats van een herbivoor die meer houtigen in zijn dieet opneemt. De effecten van begrazing blijven door het gebrek aan registratie en monitoring onbekend en de keuzes voor de wijze van begrazing blijven gebaseerd op gevoel en persoonlijke voorkeur.

Natuurbegrazing met geïntroduceerde grazers is op vele manieren mogelijk en verantwoord, maar het zal de beheerresultaten ten goede komen wanneer beheerders op het niveau van strategiebepaling, keuze voor een grazer en de omgang met de grazer meer bewuste keuzes maken. ♦

Wilrieke Uiterweerd is afgestudeerd MSc Bos en Natuurbeheer aan Wageningen Universiteit, specialisatie ecologie en momenteel werkzoekende. Ze is begeleid door Sip van Wieren (Resource Ecology Group van de WUR) en Chris Braat (FREE). Het rapport is op verzoek bij de auteur verkrijgbaar. wilrieke@gmail.com

Dit artikel is een kort overzicht van resultaten die onderdeel uitmaken van het stageonderdeel in het Master of Science programma van mijn studie Bos- en Natuurbeheer aan Wageningen Universiteit. Om na te gaan op welke manier grazers worden ingezet en hoe beeld van natuur van de terreinbeheerder of terreinbeherende organisatie een rol speelt bij de keuzes die zijn gemaakt, is er een selectie gemaakt van veertien gebieden op Nederlandse zandgronden en duinen. Van deze gebieden zijn alle beschikbare rapportages verzameld en is de beheerder geïnterviewd.